

บทที่ 8 วิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

บทนำ

การวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน ถือว่ามีใช้บทบาทของนักวิจัยภายนอกของชุมชนเพียงฝ่ายเดียวที่จะทำให้เกิดการพัฒนาดได้ แต่สิ่งสำคัญนั้นเกิดจากนักวิจัยชุมชน ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องหนึ่งเรื่องใดอย่างจริงจัง อันเกิดจากการระบุดความต้องการจากภายในชุมชนให้เกิดการตระหนักในการสร้างจินตนาการแห่งการพัฒนาอย่างมีศิลปะให้เป็นกระบวนการของชุมชน โดยนักวิจัยของชุมชนถือเป็นหุ้นส่วนใหญ่มากกว่านักวิจัยจากภายนอกที่จะต้องมีการสร้างสรรค์จากจินตนาการให้เกิดเป็นความจริง (วิจารณ์ พานิช, 2553: 27-32) ที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศด้วยตนเองจากพื้นฐานของคนที่สามารถนำมาซึ่งการแก้ปัญหาของประเทศและสังคม จากจุดอ่อนให้มาเป็นจุดแข็งเพื่อการแข่งขันและสร้างโอกาสเพื่อความได้เปรียบในอนาคตได้

การสืบค้น ค้นหา ปฏิบัติสู่การทดลองแล้วซ้ำอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเป็นการสร้างตระหนักรู้แห่งการพัฒนาอย่างมีเหตุผลมีสอดคล้องกับหาแนวทางยกระดับให้มีมาตรฐานสูงขึ้นเรื่อยๆ โดยการสร้างตระหนักรู้แนวคิดอย่างมีเหตุผลถือว่าเป็นการวิจัยให้เกิดเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยชุมชนหรือท้องถิ่นด้วยความตระหนักของชุมชนเองในเรื่องต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ในการยกระดับการพัฒนาชุมชน ถือว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์เศรษฐกิจโลก แต่พื้นฐานของการพัฒนาในเชิงรูปธรรมต้องเข้าใจถึงแก่นของชุมชนหรือท้องถิ่นของตนให้ท่องแท้ โดยสามารถแบ่งได้ 4 ประการ คือ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548: 15-21) 1) โครงสร้างและความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในสังคมเสียก่อน เปรียบได้กับบ้านต้องสร้างโครงสร้างให้เห็นแบบถึงความสัมพันธ์ให้เป็นพลวัตของสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น สถาบันด้านรัฐ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสถาบันเศรษฐกิจ เป็นต้น เหตุที่ต้องเข้าใจถึงโครงสร้างของสังคมเพราะมีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถ้าสิ่งหนึ่งสิ่งใดอาจทำให้การอธิบายให้เห็นภาพที่คลาดเคลื่อนได้ 2) การสร้างตระหนักรู้ของสังคมอย่างเป็นกระบวนการ กล่าวคือ การเกิดเป็นสังคมที่มีการสร้างปฏิสัมพันธ์กันได้ต้องมีการพัฒนาการจากจุดเล็กก่อตัวให้เป็นสถาบัน มีชนชั้น มีการปกครองซึ่งจะอธิบายถึงปรากฏการณ์จากอดีตที่มีความเชื่อมโยงมาปัจจุบันและสามารถคาดการณ์ในอนาคตได้ 3) ความขัดแย้งของธรรมชาติที่มักจะละลาย ที่จะต้องพิจารณาถึงพฤติกรรมของสังคมว่าจะต้องมีเหตุที่เห็นร่วมกับเหตุที่ต้องเห็นต่าง ถือว่าเป็นเรื่องธรรมชาติที่จะต้องสร้างความสมดุลระหว่างคนส่วนมากกับคนส่วนน้อยที่เหตุไม่เหมือนกันและไม่สามารถละลายได้ เพื่อให้เกิดการร่วมมือกันให้ก้าวข้ามต่อการพัฒนาต่อชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ 4) การวิเคราะห์สังคมโดยใช้มุมมองมองของชาวบ้าน ถือว่าสำคัญระดับต้นๆ ของการพัฒนาวิจัยเพื่อชุมชนที่ต้องรับฟังและทำความเข้าใจมุมมองของชาวบ้านที่แบ่งปันความรู้ใหม่ๆ ในมุมมองของชาวบ้านเพื่อให้สะท้อนถึงความต้องการ อารมณ์ความรู้สึกของความปรารถนาที่จะให้เกิดการร่วมมือในการพัฒนาชุมชนด้วยจิตอาสาอย่างแท้จริงเมื่อชาวบ้านได้มีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

ในบทความนี้ได้มองถึงการสร้างองค์ความรู้จากพื้นฐานของชุมชนสู่การพัฒนาด้วยความสนใจของชุมชนตนเองที่ต้องตระหนักรู้ในการปรับเปลี่ยนหรือแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน ดังนั้น จึงนำซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต โดยบทความนี้ได้แบ่งเป็น 4 ประเด็น ดังนี้ 1) แนวคิดการวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน 2) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 3) รูปแบบการทำงานวิจัยเน้นชุมชน 4) การวิจัยแก้ไขปัญหาชุมชน 5) สรุปวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

แนวคิดการวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

การวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนถือเป็นยุทธศาสตร์ของประเทศที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน ต่อเนื่องด้วยการสร้างฐานความเข้มแข็งให้ชุมชนได้มีความเข้มแข็งในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ที่สามารถครอบคลุมด้านร่างกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณไปพร้อมๆ กัน (ประเวศ วะสี, 2548: 5-13) ด้วยการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติที่เป็นชุดต้องอาศัยจิตใจที่เน้นคุณค่ามากกว่ามูลค่าที่จะทำให้เกิดโครงสร้างทางกายภาพทั้งความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการองค์การที่ต้องมีความสามารถเชื่อมโยงเป็นกระบวนการได้ โดยหลักการจะทำให้ชุมชนได้สร้างความเข้มแข็งจากภายในสู่ภายนอกของคนที่สามารถจัดการกับวิถีชีวิตได้ ที่นำไปสู่การรักษาความสุข รักษาทรัพยากร รักษาวัฒนธรรม การดูแลกันให้เกิดความผาสุก โดยจะแก้ปัญหาในระยะยาวในด้านการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชุมชนไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้ทันที แต่การเติบโตทางปัญญา การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในประเด็นต่างๆ ที่ชุมชนเห็นว่าเร่งด่วนและสำคัญจะทำให้เกิดการพัฒนาได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

ความหมายแนวคิดการวิจัยเพื่อชุมชน/ท้องถิ่น

ปิยะวัติ บุญ-หลง (2548: 15-22) ได้กล่าวว่า การทำงานวิจัยเพื่อชุมชนหรือท้องถิ่นต้องเกิดจากคนที่เกี่ยวข้องจริงๆ แม้จะเป็นเรื่องเล็กๆ ก็ตาม โดยกลุ่มที่สำคัญ คือ “ชาวบ้าน” ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงที่ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยในการจัดการกับชีวิตของตนเองแก้ปัญหาและรับมือกับอนาคต ถ้าชาวบ้านดำเนินการเองก็ไม่จำเป็นต้องถามว่า “งานวิจัยทำแล้วใช้ได้หรือไม่” “ทำแล้วชาวบ้านได้อะไร” เพราะชาวบ้านเป็นคนทำที่นำมาซึ่งการบันทึก ทบทวน วิเคราะห์

ทิพวัลย์ สีจันทร์ (อ้างในลักขณา วงศ์ยะรา, 2550: 29) ได้อธิบายว่า การวิจัย คือการสร้างกระบวนการทางปัญหาหรือองค์ความรู้ (วิจัย = วิจัย/วิจัย: ปัญหา สอดส่อง) ให้รู้เท่าทันสภาวะต่างๆ ตามความเป็นจริงทั้งโลกภายนอกตัว และโลกในตัว โลกนอกตัว เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่น จังหวัด ประเทศ ภูมิภาค/ทวีป และโลกให้รู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมท้องถิ่น และกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อสร้างยืนหยัดอย่างมั่นคงได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ โลกในตัวเช่น ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ อารมณ์ กล่าวคือ รู้จักตัวตนที่แท้จริงทั้งของผู้วิจัยและของผู้คนในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นที่วิจัย รู้เท่าทันกิเลสภายในตน จนสามารถยับยั้งตนเองมิให้ไหลไปตามกระแสของกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นได้

กชกร ชินะวงศ์ (2548: 3-4) ได้อธิบายว่า ที่ผ่านมามีชาวบ้านทำให้เชื่อว่า การสร้างความรู้เป็นเรื่องของนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัย โดยการกระบวนการสร้างความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านเป็นผู้ถูกวิจัย ถูกถาม ถูกสังเกตเท่านั้น ชาวบ้านมักถูกเป็นเครื่องมือในการสร้างผลงานทางวิชาการให้กับนักวิจัย ซึ่งคนภายในนอกที่จะไปช่วยชาวบ้านในการแก้ปัญหาต่างๆ แท้จริงไม่เข้าใจอะไรเลยของชาวบ้าน ขณะที่ปัญหาต่างๆ ชาวบ้านรู้เป็นอย่างดี ดังนั้น การจะทำการวิจัยชุมชนหรือวิจัยท้องถิ่นต้องเริ่มจากคนในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผนและทำวิจัยด้วยการปฏิบัติจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาตนเองอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป้าหมายหลักมิใช่ “ผลงานวิจัย” แต่มองการวิจัยเป็น “กระบวนการ” ในการสร้างเครื่องมือที่เพิ่มพลังชุมชน

รุ่งวิจิต คำงาม (2552) ได้อธิบายไว้ว่า เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่นในการจัดการปัญหา เนื่องด้วยการทำวิจัยเพื่อชุมชน/ท้องถิ่นเป็นการเน้นให้ท้องถิ่น/ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการทำการวิจัย เป็นแนวทางที่ทำให้ชาวบ้านได้ศึกษา ค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุและหาแนวทางแก้ไขด้วยตนเองที่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง โดยสร้างความเชื่อมโยงจากพื้นฐานของชาวบ้านสู่การร่วมมือกัน

ในการแก้ปัญหาและสอดคล้องที่ท้องถิ่นจะแก้ปัญหาด้วยบริบทของตนเองที่มีความหลากหลายบนฐานทรัพยากร คุณค่าและสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ

จากแนวคิดของความหมายการวิจัยชุมชน/ท้องถิ่นนั้น แก่นแท้ คือ การนำชาวบ้านที่รู้ปัญหาที่แท้จริงมาเพิ่มมูลค่าให้มีศักยภาพ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญของการแก้ปัญหาของชุมชน โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกแก้ปัญหา วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ เนื่องจากชาวบ้านหรือชุมชนมีส่วนได้ส่วนเสียของการพัฒนา ทั้งทางกายภาพ จิตใจ สังคมและความผาสุกในทุกๆ ด้าน

พัฒนาการและจุดกำเนิดของงานวิจัยเพื่อชุมชน

พัฒนาการของงานวิจัยชุมชนเกิดจากงานวิจัยหลายๆ อย่างนำมาผสมผสานกันซึ่งอยู่ในรูปแบบผสมอันเกิดจาก 3 แนวคิดมารวมกัน คือ (กาญจนา แก้วเทพ อ้างในเบญจมาภรณ์, 2562: 7)

1. งานวิจัยเชิงวิชาการที่เน้นแก่นของขั้นตอนต่างๆ ของ CBR ใช้หลักทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจมีการปรับ ลด ทอนบางส่วนไปบ้าง อาทิเช่น ในการวิจัยชุมชนจะไม่มีเตรียมฐานความรู้ด้วยการอ่านทบทวนวรรณกรรม (Review literature) แต่จะมีการใช้องค์ความรู้ที่เกิดจากรูปแบบ “การจัดการความรู้” มาทดแทน อาทิเช่น ใช้รูปแบบจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเป็นระบบในการหาข้อมูล ความรู้ต่างๆ เป็นต้น

2. การพัฒนาเป็นเป้าหมายด้วยการนำองค์ความรู้ที่เกิดจากการพบเห็น ค้นพบในกิจกรรมที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหามาได้สภาพแวดล้อมในช่วงเวลานั้น ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีระบบ แบบแผนและสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้

3. หัวใจสำคัญ คือ ชาวบ้าน/ชุมชน ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีที่สามารถนำมาแก้ปัญหาผ่านวิถีการดำรงชีวิต วิธีคิดที่แตกต่างไปจากนักวิจัย นักวิชาการ นักพัฒนา จึงเรียกว่า “วิถีแบบชาวบ้าน” ที่นำมาปฏิบัติได้จริง

ด้วยพัฒนาการและจุดกำเนิดทำให้มีการตื่นตัวในการวิจัยชุมชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งเกิดความเข้าใจในการอธิบายถึงชุมชนและปรากฏงานวิชาการของการศึกษางานวิจัยเป็น 3 ช่วง ดังนี้ (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์, 2558: 1-8)

ช่วงที่ 1 วิวัฒนาการศึกษาวิจัยชุมชนในประเทศไทย เป็นการพัฒนาเป็นกระบวนการแห่งวิชาการจากชุมชน โดยมีการเริ่มเกือบ 100 ปี ในการศึกษาชุมชน ในที่นี้สามารถแบ่งเป็นยุคได้ 4 ยุค คือ

1) **ยุคการมองชุมชนแบบภาพนิ่ง** เป็นความสนใจที่เริ่มจากการศึกษาชุมชนของประเทศสหรัฐอเมริกา สำนักวิชาการแห่งเมืองชิคาโก โดยเฉพาะ Robert E. Park ได้ทำการศึกษาวิจัยชุมชนเมืองชุมชนชนบทด้วยเปรียบเทียบความแตกต่างทางกายภาพและนามธรรม ทำให้เกิดอิทธิพลต่อการศึกษาในลักษณะแบบนี้แพร่มาถึงประเทศไทยที่มีนักศึกษาไทยได้ไปศึกษาที่นั่น ก่อกำเนิดในไทยด้วยการจัดตั้งศูนย์ศึกษาชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทำให้นักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศสนใจที่จะศึกษาวิจัยชุมชน แต่โดยส่วนใหญ่ทำการศึกษาในรูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพในทางมานุษยวิทยา และสังคมวิทยาประยุกต์ อาจเรียกว่า Ethnological method หรือ Ethnic research technique ซึ่งนักวิจัยชุมชนจะลงพื้นที่ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้นๆ

2) **ยุคการมองชุมชนแบบเป็นปัญหา** เป็นยุคที่เกิดจากแนวคิดวัฒนธรรมบริโภคนิยมเข้ามาในประเทศที่ต้องการให้สังคม ชุมชนมีความกินดีอยู่ดีก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น สร้างวัฒนธรรมเชิงการบริโภคเพื่อให้เท่าทันกับอารยประเทศ ทำให้รัฐบาลยุคนั้นมองเห็นถึงชุมชนเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ล่าช้า อันเนื่องมาจากความเชื่อ ศาสนา ประเพณีปฏิบัติในท้องถิ่น เช่น ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษในหมู่บ้าน การกราบบูชารูปเคารพ เป็นต้น เป็นสิ่งไร้เหตุผลและเป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการยกเลิก

และบังคับจากทางรัฐบาลให้เลิกปฏิบัติที่ขัดต่อการเจริญก้าวหน้าของประเทศ ซึ่งยุคนี้ถือได้ว่าเป็นยุคที่ทำให้ลายคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้านหรือแนวคิดของชาวบ้านอย่างรุนแรง เพื่อปรับเปลี่ยนให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมบริโภคนิยมในการผลิตสินค้าและบริการ สร้างโรงงานอุตสาหกรรม ทำลายแหล่งทรัพยากรต่างๆ เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบการผลิต การศึกษาวิจัยในยุคนี้จะเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดการยกระดับทางรายได้ให้สูงขึ้น ด้วยการใช้ตัวชี้วัดความยากจนให้ลดลง รวมทั้งให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นในการดำรงชีวิต

3) ยุคการมองชุมชนแบบมีคุณค่า เกิดจากสภาพการกดดันจากยุคก่อนหน้านี้ที่มองถึงชุมชนว่าเป็นปัญหาแต่เน้นการเจริญก้าวหน้าประเทศเพียงด้านเดียว ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดมุมมองมาพิจารณาถึงภาพรวมของสังคมหลายๆ แบบ อาทิเช่น สิทธิการเมือง สิทธิเสรีในการดำเนินประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การปกป้องแหล่งทรัพยากรธรรมชาติชุมชนโดยให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการ เป็นต้น ดังนั้น ทำให้นักวิชาการวิจัยชุมชน พบว่า คุณค่าของชุมชนมีฐานรากที่เข้มแข็งเกิดจากสร้างแบบยึดถือประเพณี ความเชื่อเข้ามาหลอมรวมเป็นการบูรณาการในการปกป้องและคุ้มครองตนเอง ซึ่งอยู่ในรูปแบบหลายๆ แบบ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ปรัชญาชาวบ้าน, ทนทางวัฒนธรรม เป็นต้น ในการศึกษาวิจัยชุมชนยุคนี้จะเน้นแบบการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ (Participatory Action Research: PAR) ทำให้เกิดมิติการศึกษาที่มีนักวิจัยอยู่ 3 ส่วน กล่าวคือ ส่วนที่ 1 คือนักวิจัย ส่วนที่ 2 คือ ชาวบ้านในชุมชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ส่วนที่ 3 คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ ภาครัฐ ภาคเอกชน เป็นต้น ซึ่งผลที่ได้จะเกิดในรูปเชิงพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมด้วยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ออกมาจากนักวิจัย การพิจารณาชุมชนในเชิงคุณค่าถือว่าการสืบค้นหาความเป็นเอกภาพหรืออัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนนั้นๆ แล้วสร้างมาเป็นจุดเด่นในการแข่งขันทางการตลาดจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่นำมาซึ่งการตีราคาอัตลักษณ์ โดยนักวิชาการบางท่านมองถึงการนำสู่อัตลักษณ์เป็นเชิงพาณิชย์กรรมการค้า อาจเกิดการต่อคุณค่าความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ได้

4) ยุคมองชุมชนเชิงเครือข่าย เป็นยุคที่เกิดความต่อเนื่องจากยุคที่แล้วที่มองถึงคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน, ประชาชนท้องถิ่น, ทนวัฒนธรรม แต่จะมองขยายเพิ่มขึ้นให้เกิดการยกระดับให้เกิดเครือข่ายในการมองให้กว้างและไกลขึ้น ซึ่งได้รับการยอมรับของนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกิดการรวมกลุ่มแล้วสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยน ช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน โดยแนวคิดนี้มีใช้เรื่องใหม่แต่มีมานานแล้ว อาทิเช่น เครือข่ายวนเกษตรกรรม เครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น แต่ได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของรัฐและเสริมแรงผลักดันให้เกิดเป็นรูปธรรมในสังคมมากขึ้นในรูปแบบเครือข่ายต่างๆ ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายในกิจกรรมหรือแนวคิดเหมือนกันได้มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้กันสร้างเป็นพลังในการพัฒนาต่อไป

ช่วงที่ 2 การวิจัยโดยชุมชนและเพื่อชุมชน: รูปแบบการวิจัยชุมชนยุคใหม่ เป็นรูปแบบที่ต้องการให้เกิดการวิจัยที่ให้ชุมชนได้มีส่วนในการแก้ปัญหาของตนเองเป็นหลัก เหตุเพราะชุมชนหรือชาวบ้านเป็นผู้ที่รู้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงและเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบในชุมชนที่สามารถพัฒนาหรือปรับปรุงได้ ดังนั้นแนวคิดของรูปแบบวิจัยชุมชนยุคใหม่ จึงเน้นในเชิงรูปแบบการวิจัยสำรวจ รูปแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) รูปแบบการวิจัยเชิงประจักษ์ผล รูปแบบการวิจัยชาติพันธุ์ เป็นต้น ด้วยการประสานการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน โดยภาพรวมของรูปแบบการวิจัยชุมชนยุคใหม่ต้องการให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และประเมินผลสัมฤทธิ์ ซึ่งทำให้ชุมชนได้เป็นหุ้นส่วน (PARTNER) การวิจัยพื้นที่ของตนอย่างแท้จริง ในที่นี้ขอยกตัวอย่างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีร่วมมือกัน (Cooperative Action Research: CAR) รูปแบบการวิจัยลักษณะนี้เกิดการพัฒนาจากการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยจุดเด่นของ CAR นั้น เน้นรูปแบบของผู้ร่วมวิจัยเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ ให้ชุมชนหรือชาวบ้านเป็น

การฝึกอบรมในการพัฒนาตนเอง มองสิ่งรอบๆ ตัวให้เกิดมิติต่างๆ อย่างมีเหตุผล ด้วยการมองอย่างเป็นระบบหาวิธีแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งกระบวนการวิจัยแบบ CAR มีสาระสำคัญ ดังนี้

1) เน้นประเด็นที่สัมพันธ์กับชุมชนที่เกิดความสนใจที่สอดคล้องประสบการณ์ของชุมชนชาวบ้าน อาทิเช่น ความสนใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความสนใจในการยกระดับรายได้ผ่านอาชีพของตนเอง ความสนใจอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ความสนใจในการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดความสมดุล เป็นต้น

2) การออกแบบวิจัยที่ง่ายไม่สลับซับซ้อนเหมือนกับหลักการวิจัยระดับปริญญาตรี ปริญญาโทหรือปริญญาเอก แต่เน้นหลักการอย่างง่าย (Simple Technique) ด้วยมุมมองของผู้ใช้ คือ ชาวบ้านหรือชุมชนที่เข้าใจได้ง่ายและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ด้วยแนวคิดง่ายๆ ภายในบริบทของชุมชน

3) การรวบรวมข้อมูลต่างๆ ให้ชุมชนหรือชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์เครื่องมือแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การสังเกตไปพร้อมกับการประเมินผลเชิงประจักษ์ ถือว่าลักษณะแบบนี้จะได้ความร่วมมืออย่างแท้จริงที่เกิดความเป็นหุ้นส่วนเชิงพัฒนาในระดับชุมชนท้องถิ่น

4) การนำเสนอผลการวิจัยจะเน้นภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อนหรือยาวเกินไป โดยเฉพาะตัวเลข ตารางหรือใช้สถิติขั้นสูง ควรใช้สถิติอย่างง่าย เช่น ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย เป็นต้น และการนำเสนอผลลักษณะพรรณนาให้กระชับ พร้อมภาพประกอบเป็นลำดับขั้นอย่างเหมาะสม

5) ผลที่ได้จากการเสนอแนะจะเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนเป็นหลักในการแก้ไข ปรับปรุงหรือพัฒนาชุมชน ด้วยการพึ่งตนเอง เข้าใจตนเอง พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และพึ่งพางบประมาณภายนอกให้น้อยที่สุดเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

ช่วงที่ 3 การขยายเครือข่ายระดับภูมิภาคทางเศรษฐกิจหรือประชาคมอาเซียน การสร้างเครือข่ายที่กว้างสู่ขอบเขตประชาคมอาเซียนหรือระดับภูมิภาคจะทำให้โลกทัศน์ของชุมชนเห็นองค์รวมของแนวคิดมากขึ้น และสามารถสร้างเครือข่ายชุมชนกับสถาบัน ต่างประเทศหรืออื่นๆ ที่จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสู่สังคมพหุวัฒนธรรมทางวัฒนธรรม (Plural Culture) ซึ่งจะเห็นความหลากหลายในทุกมิติของประชาคมอาเซียน

จากมุมมองทั้ง 3 ช่วงจะพบพัฒนาการของงานวิจัยชุมชนที่มีความแตกต่างจากงานวิจัยทั่วไป ดังนั้น สามารถนำมาเปรียบเทียบให้เห็นความต่างกัน ดังตารางที่ 8.1

ตารางที่ 8.1 ความเหมือนหรือความแตกต่างกันของงานวิจัยทั่วไปกับงานวิจัยชุมชน

งานวิจัยทั่วไป	งานวิจัยชุมชน
-สร้างองค์ความรู้ด้วยนักวิชาการ -งานวิจัยเกิดจากการทบทวนวรรณกรรมอย่างเข้มข้นเพื่อให้แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ มาเป็นกรอบงานวิจัย -มีการออกแบบงานวิจัยหรือรูปแบบไว้ก่อนอย่างมีโครงสร้าง	-การสร้างองค์ความรู้ด้วยชุมชน ชาวบ้านและเพื่อชุมชนเป็นหลัก โดยนักวิชาการเป็นเพียงพี่เลี้ยงแนะนำ -ไม่สามารถตั้งชื่องานวิจัยหรือสร้างรูปแบบของงานวิจัยได้ก่อน
-การมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างกับงานวิจัยมีเพียงบางช่วงเท่านั้น	-ชุมชนหรือชาวบ้านมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของงานวิจัยตั้งแต่ต้นจนสามารถนำแนวคิดนั้นไปใช้ในการแก้ไข ปรับปรุงหรือพัฒนาชุมชนได้
-ผู้วิจัยมีหน้าที่สืบค้น ปัญหาเพื่อหาทางในการแก้ไขปัญหาหรือรูปแบบ หรือปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเกิดจากผู้วิจัยเป็นหลัก	-ความต้องการในการแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเป็นตัวตั้งทำให้ชุมชนได้เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนรู้แท้จริงและพร้อมจะปรับเปลี่ยนร่วมกัน
-เน้นผลลัพธ์ของการวิจัย	-เน้นการมีส่วนร่วมจากการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียของชุมชนและสร้างกระบวนการเรียนรู้ไม่มีที่สิ้นสุด

ที่มา: คณะพยาบาลศาสตร์แมคคอมิค มหาวิทยาลัยพายัพ (2558: 1)

การพัฒนานักวิจัยชุมชน

การพัฒนานักวิจัยชุมชนให้ตระหนักถึงการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้นั้น เป็นสิ่งที่แนวคิดของรูปแบบการวิจัยยุคใหม่ที่ต้องการให้ชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการคิด ทบทวน แก้ปัญหาของชุมชนภายใต้การแนะนำหรือเสนอจากนักวิชาการ ด้วยเป้าหมายคำนึงถึงชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรกของการแก้ไขปัญหา ไม่ว่าจะเป็นต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ที่ชุมชนหรือชาวบ้านได้มีส่วนได้ส่วนเสียในการระดมสมองช่วยกัน โดยกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนของศิวพร ละม้ายนิลและคณะ (2562: 78-97) เรื่องกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน: บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ พบว่า กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนสามารถแบ่งเป็นกระบวนการได้ 3 ชั้น กล่าวคือ

ขั้นที่ 1 การเริ่มคิดอย่างมีพลัง เป็นการสร้างเจตคติที่ดีต่อการวิจัยของชุมชนด้วยการสร้างความคิด อารมณ์และจิตวิญญาณ ซึ่งประกอบด้วย 3 ประเด็น ดังนี้

1) รวมกลุ่มคนที่มีแนวคิดอุดมการณ์เหมือนกัน ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นแรกของการรวมกลุ่มของบุคคลหรือคนในชุมชนที่มีทัศนคติเหมือนกันมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยชุมชนที่มีความคิด ความเชื่อ ศรัทธาและจิตอาสาในการมาสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดการพัฒนาหรือแก้ไขในสิ่งต่างๆ ในการรวมกลุ่มในลักษณะนี้อาจเริ่มจากหลายวิธี อาทิเช่น การพูดคุยแนวคิด ชักชวน มาพิจารณาถึงบริบทของชุมชนกับสถานการณ์ต่างๆ ของชุมชนในหลายๆ มิติ

2) สร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนหรือชาวบ้านที่มาเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยชุมชนว่าทุกท่านมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาชุมชนได้อย่างแท้จริง เนื่องจากชุมชนหรือชาวบ้านรู้ปัญหาแท้จริง ด้วยการเริ่มจากปัญหาที่ง่ายไปหาปัญหาที่ยากและซับซ้อนเพิ่มขึ้น

3) เปลี่ยนมุมมองงานวิจัยไม่เรื่องที่ยุงยากหรือเป็นงานของนักวิชาการเท่านั้น ชุมชนหรือชาวบ้านสามารถทำได้ไม่ยากด้วยกระบวนการหรือรูปแบบง่ายๆ ในการนำมาซึ่งการแก้ปัญหาชุมชนได้ สร้างความเข้าใจให้กับชุมชนและงานวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือชาวบ้านได้สังเกต ทดลองอยู่แล้วเพียงนำมาจัดลำดับความสำคัญ รวมทั้งการวิเคราะห์สู่การนำไปปฏิบัติได้จริง

ขั้นที่ 2 การลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ เป็นการลงมือในการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎีเพื่อให้เกิดทดลองการแก้ปัญหาชุมชนด้วยฐานคิดการมีส่วนร่วม โดยขั้นที่ 2 สามารถแบ่งเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1) ระดมความคิดเพื่อสร้างโจทย์วิจัยชุมชนให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน โดยเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งความคิด วิเคราะห์สู่การพัฒนาโจทย์วิจัยที่สามารถแก้ประเด็นปัญหาที่ต้องการลำดับต้นๆ ของชุมชนให้เกิดรูปธรรม ในส่วนนี้ต้องมีนักวิจัย นักวิชาการมาเป็นพี่เลี้ยงมาดำเนินการช่วยเหลือเบื้องต้น

2) การลงมือปฏิบัติไปพร้อมกับการเรียนรู้ด้วยวิธีหลวมๆ แต่มีระบบ กล่าวคือ เป็นการลงมือในการทำวิจัยของชุมชนด้วยการเน้นจากประสบการณ์การจริงมาเป็นหลัก แล้วนำมาวางแผนเพื่อสร้างความเข้าใจของนักวิจัยชุมชนก่อนลงพื้นที่จริง แต่มีการกำหนดกรอบแนวคิดแบบกว้างๆ จะเก็บข้อมูลด้วยวิธีไหน เก็บข้อมูลอย่างไร ใครเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งแนวคิดจะทำให้ให้นักวิจัยชุมชนได้ลงปฏิบัติจริงและสามารถยืดหยุ่นไปกับการสถานการณ์ได้

3) ตระหนักถึงองค์ความรู้ที่ขาดหายไปของชุมชน ด้วยการหาพี่เลี้ยงมาเสริมความรู้ ทักษะทางวิชาการและทางปฏิบัติเพิ่มขึ้น

4) การทดลองปฏิบัติซ้ำๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญและมั่นใจต่อทักษะ แนวคิด วิธีการต่างๆ และหาจุดบกพร่องเพื่อนำไปพัฒนาให้เกิดคุณภาพมากขึ้น โดยมีพี่เลี้ยงช่วยแนะนำ เสนอแนะอยู่อย่างใกล้ชิด และเมื่อมีความเชี่ยวชาญระดับหนึ่งของนักวิจัยชุมชนก็ค่อยๆ ให้พี่เลี้ยงถอยออกมาดูห่างเพื่อให้เกิดความมั่นใจและสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชนที่จะกล้าคิด กล้าทำในการพัฒนาชุมชน

ขั้นที่ 3 การสังเคราะห์ผลและส่งต่อ เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการลงมือปฏิบัติของนักวิจัยชุมชนนำมาพิจารณาข้อมูลเป็นกระบวนการด้วยการวิเคราะห์ สังเคราะห์และนำเสนอออกมาเป็นรูปธรรม หลักและวิธีการเพื่อให้ชุมชนอื่นๆ ได้นำไปทดลองเป็นโมเดล โดยขั้นที่ 3 ประกอบรายละเอียดเป็น 2 ประเด็น คือ

1) เบื้องต้นให้พี่เลี้ยงช่วยในการรวบรวมและเรียบเรียงเป็นประเด็นๆ ที่ได้เก็บรวบรวมมาให้เป็นหมวดหมู่ โดยแยกเป็นเรื่องๆ เช่น บริบททั่วไป เศรษฐกิจชุมชน น้ำ รายได้ อาชีพ เป็นต้น แล้วให้นักวิจัยชุมชนมาช่วยกันวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ เพื่อหาประเด็นปัญหา อุปสรรคหรือแนวทางพัฒนาที่ดียิ่งขึ้น บนฐานแนวคิดของชุมชนเองเป็นหลัก

2) มีการจัดเวทีสาธารณะให้กับนักวิจัยชุมชนเพื่อนำเสนอข้อมูลในการสะท้อนต่อการแก้ปัญหาในชุมชน และให้คนในชุมชนได้พิจารณาข้อมูลที่ตรงกัน โปร่งใสในการเป็นหุ้นส่วนของชุมชน และสร้างภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมต่างๆ มาเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอ แนะนำหรือเพื่อส่งเสริมในการยกระดับพัฒนาต่อไป

จากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจะเกิดองค์รวมได้ต้องมีจากฐานเจตคติที่ดีให้ทรงพลังซึ่งจะนำไปสู่การลงมือปฏิบัติเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งสามารถวิเคราะห์ถึงปัญหาของชุมชนอย่างมีหลักการ ภายใต้นแนวคิดชุมชนพึ่งพาตนเองได้

นอกจากนั้นกระบวนการพัฒนานักวิจัยที่ดีต้องมีระบบที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชนหรือชาวบ้านได้ ดังวิจารณ์ พาณิชย์ อ่างในคำรณ นิมนองค์ (2559: 23-24) ได้กล่าวถึงระบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

- 1) ระบบทรัพยากร คือ ต้องมีระบบทรัพยากรที่มาจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น
 - 2) หน่วยงานจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ ต้องมีหน่วยงานจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สามารถเรียนรู้ และพัฒนาศาสตร์และศิลป์ในการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับการจัดการงานวิจัยในภาพรวมของประเทศ
 - 3) นักบริหารวิจัยเพื่อท้องถิ่น เนื่องจากการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยเป็นเรื่องใหม่ จึงต้องการนักบริหารงานวิจัยเข้าไปจัดกระบวนการแปรความต้องการของชาวบ้านให้เป็นโจทย์วิจัย จัดกระบวนการเพื่อกำหนดกระบวนการหรือวิธีวิจัย และแปลผลการวิจัยตลอดจนนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น
 - 4) สถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น กล่าวคือ ต้องมีการจัดตั้งและส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิจัยและเทคโนโลยี เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการรับใช้ชุมชนท้องถิ่น ในการส่งเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสร้างฐานความรู้เพื่อท้องถิ่น
 - 5) นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรประกอบไปด้วยนักวิจัยจากหลายสาขาวิชาหลายพื้นฐาน ประสบการณ์แต่มีส่วนที่เหมือนกันหรือมีเจตนารมณ์ร่วมกันคือต้องการเข้ามาอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านสร้างความรู้เพื่อใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นของตน
 - 6) นักวิจัยเชิงทฤษฎีจะต้องเข้ามาจับภาพรวมภาพใหญ่พัฒนาเป็นทฤษฎีที่สร้างขึ้นเองภายในประเทศจากข้อมูลท้องถิ่น
 - 7) ระบบข้อมูลเพื่อการวิจัยท้องถิ่นข้อมูลส่วนหนึ่งคือข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่วประเทศประเด็นที่สำคัญคือความแม่นยำและทันสมัยของข้อมูลจะต้องมีการจัดเก็บและเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบและมีการประมวลและใช้ข้อมูลในแต่ละท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์
- ดังนั้นการจะเกิดนักวิจัยชุมชนที่สอดคล้องกับความเหมาะสมกับชุมชนต้องมียุคประกอบหลายๆ ด้าน นอกจากนั้น นักวิจัยชุมชนหรือนักวิจัยท้องถิ่นต้องตระหนักไปกับแนวคิดของกระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ โดยกระบวนการดังกล่าวมีแนวคิด 7 ขั้นตอนที่นักวิจัยชุมชนที่ต้องตระหนัก ดังนี้ (สัญญา สัญญาวัฒน์ อ่างในบุญส่ง นาแสง, 2556: 11-12)
- 1) เริ่มจากสภาพเป็นจริงของชุมชนหรือประชาชนที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน
 - 2) เศรษฐกิจเป็นฐานอันดับแรกที่ต้องพิจารณาเป็นอันดับแรก
 - 3) ทุกสังคมมีบริบทเป็นฐานรากที่ยาวนาน การจะเปลี่ยนสิ่งหนึ่งสิ่งใดต้องใช้ระยะเวลาเปรียบได้กับการละลายน้ำแข็งก่อนหน้าเพื่อนำน้ำแข็งก้อนใหม่มาทดแทน ดังนั้นการเข้าใจถึงทุนวัฒนธรรมของสังคมหรือชุมชนเป็นประเด็นสำคัญ ที่จะต้องค่อยปรับเปลี่ยนอย่างมีส่วนร่วมและเห็นพ้องของชุมชน
 - 4) เน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนก่อนพึ่งพาชุมชนภายนอก ด้วยการช่วยกันแก้ไข ปรับปรุงพัฒนาจากฐานรากของตนเองสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
 - 5) การมีส่วนร่วมของชุมชน ชาวบ้านหรือท้องถิ่นให้เป็นหุ้นส่วนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่เรียกว่า PAR (Participatory Action Research)
 - 6) การสร้างความเจริญเกิดจากกระบวนการที่สมดุลของความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ไปพร้อมกับการจัดการชุมชน ดังกระบวนการที่เรียกว่า BAN (Balance, Ability and Net Working)
 - 7) การลงชุมชนต้องเริ่มจากเข้าใจชุมชน นักวิจัยชุมชนด้วยการสร้างความตระหนักเริ่มคิดให้เกิดพลัง การสร้างจิตอาสาที่จะลงมือปฏิบัติอย่างสร้างสรรค์ด้วยการมีส่วนร่วมกันของชุมชนในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยชุมชน

แนวทางการวิจัยสำหรับนักวิจัยชุมชน/นักวิจัยชาวบ้าน

การวิจัยสำหรับนักวิจัยชุมชนหรือนักวิจัยชาวบ้านคงไม่เคร่งครัดเหมือนกับนักวิชาการมากนัก เพื่อให้เกิดความสมดุลควรมีรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของบุคคลที่จะนำไปใช้ในการพัฒนา จุดเด่นของนักวิจัยชุมชนจะมีความคล่องตัวของการเข้าใจปัญหาชุมชนของตนเองได้เองแท้ ด้วยการดำเนินชีวิตในชุมชนมายาวนาน ได้รับวัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นแบบแผนในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การที่นักวิจัยชุมชนมีฐานที่เด่นเรื่องการเข้าใจชุมชนของตนเองที่สามารถใช้ภาษาพื้นถิ่นในการเก็บข้อมูล คิดวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลในแบบมุมมองของชาวบ้านได้น่าสนใจมากกว่านักวิชาการในอีกมิติหนึ่ง โดยแนวทางการวิจัยสำหรับนักวิจัยชุมชนสามารถพิจารณาเป็นองค์ประกอบต่างๆ สามารถแบ่งเป็น 4 ประเด็น ดังนี้ (พัฒนา กิตติอาษา, 2548: 66-75)

1. หลักคิดสำหรับนักวิจัยชุมชน โดยหลักคิดของนักวิจัยชุมชนที่ต้องตระหนักในการสร้างงานวิจัยที่ใช้แก้ปัญหาในชุมชนได้ต้องเข้าใจในประเด็น ดังนี้

1.1 งานวิจัยเป็นการสืบค้นเพื่อหาความเป็นจริง นักวิจัยชุมชนกำลังสืบค้นหาความจริงของชุมชน โดยการรวบรวมข้อมูลต่างๆ นำมาเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อความจริงของสาเหตุปัญหา แนวทางการแก้ไขบนฐานความคิดของชุมชนเองแต่นำมาซึ่งการคิดอย่างเป็นระบบของประสบการณ์ชีวิตเป็นฐานก่อนสู่องค์ความรู้

1.2 งานวิจัยมีพลังความรู้คืออำนาจ เป็นการสร้างความรู้ที่มีอยู่รอบตัวของชุมชนให้เกิดเป็นระบบจากการค้นหาในรูปแบบงานวิจัย ซึ่งจะทำให้มีอำนาจที่จะเข้าใจชุมชน ความต้องการของชุมชนได้

1.3 ปฏิเสธงานวิจัยไม่ได้ว่าสิ่งนั้นคือความรู้ การสืบค้นทางงานวิจัยชุมชนต้องนึกถึงผลประโยชน์บนฐานข้อมูลที่เป็นจริงของการสืบค้นที่เป็นจริงเพราะวิจัยคือความจริง การนำเสนอผลที่ได้ต้องตระหนักความรู้กับความจริงไปด้วยกัน โดยมีให้อำนาจอื่นๆ มาส่งผลต่อความรู้จากงานวิจัยที่เป็นจริง

1.4 งานวิจัยชุมชนเป็นช่วงหนึ่งของเวลาและทัศนคติของนักวิจัยชุมชน การนำเสนองานวิจัยที่พบเป็นการนำเสนอปรากฏการณ์ของชุมชนในช่วงเวลาหนึ่งเวลาใดเท่านั้น ดังนั้นการจะนำมาซึ่งเป็นที่ตั้งของความจริงทั้งหมดมิได้ ดังนั้นการนำเสนอเป็นมุมมองของนักวิจัยชุมชนกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

1.5 งานวิจัยเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดปัญญาให้กับชุมชน การลงมือปฏิบัติเพื่อค้นหาความจริงอย่างเป็นระบบในการศึกษา พัฒนาหรือแก้ไขในเรื่องหนึ่งเรื่องใดก็ตามถือว่าเป็นการนำมาซึ่งปัญญาในการคิดวิเคราะห์ที่ชุมชนจะสามารถพึ่งพาตนเองในการช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันสร้างกิจกรรมให้กับชุมชนเพื่อพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

2. วิธีคิดสำหรับนักวิจัยชุมชน การคิดในการทำวิจัยของนักวิจัยชุมชนต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญอยู่หลายประการ ดังนี้

2.1 นักวิจัยชุมชนต้องมองชุมชน สังคมมีความสัมพันธ์ในลักษณะภาพรวม กล่าวคือ การมองชุมชนมีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่สัมพันธ์หลากหลายมิติ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาต้องพิจารณาถึงลักษณะภาพรวมกว้างๆ ก่อนแล้วค่อยมาพิจารณาประเด็นย่อยๆ ของปัญหาที่จะแก้ไขว่ามีความสัมพันธ์ในด้านใด อาทิ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านสังคม ด้านสุขภาพ ด้านทรัพยากร เป็นต้น

2.2 นักวิจัยชุมชนต้องคิดอย่างเป็นระบบอย่างมีขั้นตอน โดยนักวิจัยชุมชนต้องพิจารณาชุมชนเป็นระบบภายใน มีกระบวนการดำเนินภายในชุมชนเป็นอย่างไร ความสัมพันธ์มีความเชื่อมโยงของชุมชนมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร แล้วค่อยขยายการคิดด้วยการมองระบบภายในสัมพันธ์กับระบบภายนอกชุมชนในด้านใดบ้าง ส่วนใดมีความเกี่ยวข้องกับชุมชน อาทิเช่น การเชื่อมโยงระบบภายในกับชุมชนรอบข้างหรือเชื่อมโยงกับระบบของรัฐที่มาดำเนินการช่วยเหลือ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้การวิเคราะห์ถึงการมองจากภายในสู่ภายนอกและภายนอกมีองค์ประกอบที่เกิดผลกระทบในชุมชนอะไรบ้าง

2.3 นักวิจัยชุมชนต้องมองประเพณี วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชุมชนอดีตสู่ปัจจุบัน การรู้รากฐานของประเพณี ความเชื่อ ความคิดและวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันสืบต่อๆ กันมาเป็นลำดับเหตุการณ์จากอดีตสู่ปัจจุบัน และสามารถคาดการณ์ในอนาคตได้ ดังนั้นการจะพัฒนา ปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงในชุมชนต้องเริ่มจากฐานคิดของชุมชนที่มีอยู่ก่อน เหตุเพราะการจะปรับเปลี่ยนความคิดหรือความเชื่อทันทีของชุมชนในบางเรื่องต้องใช้เวลา อาจต้องใช้ระยะเวลาระดับหนึ่งต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตประจำวันที่ทำมานานก่อนหน้านี้

3. ขั้นตอนและวิธีการวิจัยชุมชน การทำงานวิจัยชุมชนคงไม่นำระเบียบวิธีวิจัยตามแบบมาตรฐานทางวิชาการทั้งหมดมาไม่ได้ เพราะการทำวิจัยชุมชนเป็นการทำเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือชาวบ้าน ดังนั้นระเบียบวิธีวิจัยจะนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับนักวิจัยชุมชนอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ โดยขั้นตอนและวิธีการวิจัยชุมชน มีองค์ประกอบ ดังนี้

3.1 การค้นหาเพื่อกำหนดโจทย์วิจัยชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการทำวิจัยชุมชนที่ต้องค้นหาโจทย์ที่มีอยู่มากมายและหลากหลายของชุมชน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของนักวิจัยชุมชน ชาวบ้าน พี่เลี้ยงของนักวิจัยที่ต้องช่วยกันค้นหาโจทย์ที่สำคัญมากที่สุดไปจนถึงโจทย์สำคัญน้อยที่สุด ด้วยความต้องการของชุมชนแท้จริงว่าประเด็นปัญหาอะไรที่ต้องดำเนินการเร่งด่วน โดยสิ่งสำคัญคือการค้นหาต้องได้ข้อมูลที่ลุ่มลึกจริงที่จะสามารถนำมากำหนดหัวข้อให้สอดคล้องกับชุมชนได้ จากมุมมองของนักประเมินการศึกษา (สุวิมล ว่องวานิช, 2562: 35-45) พบว่าการกำหนดโจทย์วิจัยชุมชนสามารถแบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ความต้องการจำเป็น คือ ความแตกต่างหรือความคลาดเคลื่อน (discrepancy) และกลุ่มที่สอง ความต้องการจำเป็นคือ ประโยชน์ที่จะได้รับ (benefits) จากการสนองตอบของความคลาดเคลื่อน

3.2 การตั้งโจทย์วิจัย การตั้งโจทย์วิจัยต้องกำหนดให้ชัดเจนกับสิ่งที่ต้องการค้นหาด้วยการกำหนดเงื่อนไข ข้อจำกัดหรือขอบเขต ช่วงเวลาในการทำวิจัยอย่างเป็นระบบ เหตุที่ต้องกำหนดโจทย์วิจัยที่ละเอียด เพื่อให้เกิดระบบในการดำเนินการจัดเก็บข้อมูลได้ชัดเจนไม่คลุมเครือเพื่อตอบปัญหาที่นักวิจัยชุมชนต้องจะพิจารณา โดยงานวิจัยที่ดีควรมีโจทย์ใหญ่ที่ชัดเจนเพียง 2-3 ข้อเท่านั้น

3.3 การจัดเตรียมเอกสารที่เกี่ยวข้อง ถึงแม้ว่านักวิจัยชุมชนอาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่กำเนิดก็ต้องมีการเตรียมฐานข้อมูล เอกสารต่างๆ ที่พอจะหาได้ในการเตรียมความพร้อมในประวัติอดีต สภาพเศรษฐกิจ สภาพการเมืองและสภาพทางสังคม รวมทั้งกายภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเพื่อเป็นองค์ประกอบในการเตรียมความพร้อมของการสร้างเครื่องมือในรูปแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การสังเกตพฤติกรรมต่างๆ ให้ชัดเจนต่อโจทย์วิจัยที่ต้องการทราบ

3.4 การจัดเก็บข้อมูลชุมชน ก่อนลงพื้นที่ในการจัดเก็บข้อมูลนักวิจัยชุมชนต้องมีการวางแผนการจัดเก็บด้วยการเลือกใช้เครื่องมือที่ตนเองถนัดที่สุดเพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุม ไม่ว่าจะเลือกการซักถาม สัมภาษณ์ โฟกัสกรุป ทดลอง เป็นต้น อีกทั้งเตรียมเครื่องบันทึกเสียง บันทึกภาพเพื่อใช้ในการดำเนินการให้สะดวกยิ่งขึ้น

3.5 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้จัดเก็บในชุมชนมาวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลที่มีการตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ด้วยการแยกแยะ จัดหมวดหมู่ ดูประเด็นสำคัญต่างๆ ของข้อมูลที่ได้ด้วยการนำมาเรียงลำดับความสำคัญที่เกิดจากความถี่ของการซักถาม สัมภาษณ์หรือการแสดงความคิดเห็นของชุมชนมาเป็นการวิเคราะห์เบื้องต้น นำมาซึ่งการจัดเป็นข้อเสนอในรูปภาพ รูปแผนภูมิแท่ง ตาราง เป็นต้น เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย

3.6 การเขียนรายงานนำเสนอสาธารณะ เป็นการนำเสนอในรูปรายงานที่นักวิจัยชุมชนค้นพบจากการลงพื้นที่ในการแก้ไขปัญหา หรือปรับปรุง โดยการเขียนรายงานควรมีใช่เป็นแบบนักวิชาการอย่างแท้จริง

แต่เป็นการเขียนรายงานกึ่งวิชาการ กึ่งเล่าเรื่องของนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์นำมาเรียบเรียง พรรณนาให้เห็นที่ไปที่มา กระบวนการ ผลที่ได้และแนวทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบแต่นำเสนออย่างเข้าใจระหว่างนักวิจัยชุมชนกับคนในชุมชนเพื่อให้เกิดการสื่อสารบนฐานความคิด ภาษาที่เหมือนกัน รวมทั้งนำเสนอลักษณะเวทีชุมชนเพื่อให้เกิดคุณลักษณะการสื่อสารในชุมชนเป็นการสื่อสารแบบสองทางที่ทั้งนักวิจัยชุมชนกับชุมชนได้ผลัดกันเปลี่ยนบทบาทต่อกัน (กาญจนา แก้วเทพและคณะ, 2543: 48-49) อีกทั้งได้เห็นทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of Information) จากบนลงล่าง จากล่างขึ้นบนหรือจากระดับเดียวกันเป็นแนวนอน จะเกิดหลายๆ มิติของข้อมูล

3.7 การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การนำงานวิจัยชุมชนไปใช้กับชุมชนได้นั้น คงมิได้นำไปบังคับให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทันที แต่เป็นการช่วยกันหาเหตุผล สร้างกระบวนการในการหาผลลัพธ์ที่สามารถแก้ไขหรือปรับปรุงในประเด็นนั้นๆ ที่สนใจ โดยให้ชุมชนตระหนักถึงการสืบค้น การแก้ปัญหาด้วยชุมชนเอง และการมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการแบบองค์รวม (นงนภัส คู่ขวัญ เที่ยงมกล, 2554: 251) เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่เป็นหุ้นส่วนมาปรับทัศนคติที่ดีต่อการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นถือว่าเป็นหลักการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

งานวิจัยแก้ไขปัญหามุมมอง

งานวิจัยเป็นการคิดอย่างเป็นระบบที่สามารถแก้ไขปัญหามุมมองได้ แต่ในทางปฏิบัติจะพบว่าปัญหามุมมองมีความซับซ้อนที่สัมพันธ์กับหลายๆ สาเหตุที่ร้อยเรียงพันกันอย่างไม่มีการสิ้นสุด อย่างไรก็ตามการพิจารณาเป็นส่วนของการแก้ไขจากจุดเล็กๆ แล้วค่อยพัฒนาไปอีกจุดของปัญหาก็จะสามารถแก้ไขปัญหามาได้ไม่ช้าก็เร็ว ดังนั้น การแก้ปัญหามุมมองที่เหมาะสมโดยมีได้นักคิดเอาเองของใครคนใดคนหนึ่งหรือเพียงผู้นำชุมชนแต่เป็นการการนำแนวทางการวิจัยในการแก้ปัญหามุมมองอย่างเป็นกระบวนการ ระบบ ตรวจสอบได้และชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมได้ทุกขั้นตอน (สมพันธ์ เตชะอธิก, ธนาคาร ผินสุ่และจตุมาพร พลพงษ์, 2560: 7-24) ดังนั้นการวิจัยจึงเป็นเครื่องมือที่ชุมชน ชาวบ้านสามารถที่จะนำสู่การแก้ปัญหามุมมองด้วยตนเองในการแก้ปัญหามุมมองด้วยตัวชุมชนเอง ภายใต้บริบทของแนวคิดชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างในการแก้ปัญหามุมมองด้วยวิจัยนั้น ต้องมีการสร้างแรงจูงใจเพื่อความสนใจของนักวิจัยชุมชนที่มีจิตอาสาในการแก้ปัญหามุมมองให้ดีขึ้น โดยมีการรวมกลุ่มกันในการพูดคุยกันในรูปแบบกลุ่ม แบบบุคคลหรือแบบกลุ่มย่อยๆ ในประเด็นปัญหาที่คล้ายๆ กัน นำมาซึ่งการรวบรวมและเรียบเรียงต่อการจัดลำดับความสำคัญต่อการแก้ปัญหามุมมอง ในการเริ่มของการใช้วิจัยแก้ปัญหามุมมองต้องมีพี่เลี้ยงหรือบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในการดูแลหรือฝึกอบรมเบื้องต้นในรูปแบบการอบรมเชิงปฏิบัติการด้วยการระดมความคิดที่หลากหลายของชุมชนมาจัดแผนปฏิบัติการแก้ปัญหามุมมอง เมื่อมีการวางหลักการที่เหมาะสมก็มีการดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยวิธีที่นักวิจัยชุมชนถนัด อาจอยู่ในรูปการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนาแบบกลุ่มหรือแบบสอบถามเบื้องต้น ซึ่งในส่วนนี้ต้องมีการพัฒนาเครื่องมือวิจัยในการเก็บข้อมูลต้องมีผู้รู้/ผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษาโดยเทคนิคในการประเมินสถานะชุมชนหรือขอบเขตสามารถดำเนินการได้หลากหลายเทคนิค (ครรชิต พุทธิโกษา อ่างในปาริชาติ วลัยเสถียร, 2554: 7-17) ในที่นี้ขอนำเสนอเพียง 3 เทคนิค ดังนี้

1. การประเมินสถานะชุมชนอย่างรวดเร็ว (Rapid Rural Appraisal: RRA) ลักษณะเด่นของการประเมิน คือ เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviewing: SSI) เน้นกรอบโดยไม่ใช้รูปแบบตายตัวแต่เป็นการกำหนดกรอบคำถามหรือแนวคำถามให้อยู่ในกรอบที่ต้องการทราบ นอกจากนั้นจะเน้นการสังเกตพฤติกรรมต่างๆ เป็นตัวบ่งชี้ในการวัดประกอบ อาทิเช่น กิจกรรมของการดำเนิน

ชีวิต สมาชิกมีอาชีพเสริมอะไรบ้าง เป็นต้น รวมทั้งจะใช้องค์ความรู้หลายๆ สาขารวมกันที่ต้องการเน้นการเรียนรู้ที่ครอบคลุมรวดเร็วและต่อเนื่อง

ขณะที่ข้อจำกัดของการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน จะได้กรอบคำถามที่สามารถไหลไปตามสถานการณ์ได้แต่อยู่ในวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา แต่ข้อมูลที่ได้อาจยังไม่ลึกซึ้งเท่ากับการศึกษาแบบมานุษยวิทยาและเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก ซึ่งนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์น้อยขาดความเชี่ยวชาญจะจับประเด็นได้ไม่ชัดเจน ดังนั้นต้องมีผู้เชี่ยวชาญเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดในเบื้องต้น

2. การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) เป็นการประเมินสถานะชุมชนหรือชนบทที่เกิดจากการพัฒนาจาก RPA โดยลักษณะเด่นเพิ่มเติมคือ นักวิจัยชุมชนสามารถศึกษาภายในชุมชนด้วยการวิเคราะห์เองผ่านกระบวนการเสวนากลุ่ม เน้นการเรียนรู้มากกว่าสั่งการให้ชุมชนดำเนินตามแนวคิดตนเอง ในการใช้เทคนิคไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากองค์ความรู้สาขาใดมาก่อนแต่เป็นการเริ่มจากชุมชน ชาวบ้านที่มีความรู้ ความคิด รู้สึกหรือความเชื่อในเรื่องๆ นั้น นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดการโต้ตอบกันเพื่อให้เห็นประเด็นที่สำคัญ เป้าหมายเพื่อให้ชุมชนได้ประโยชน์สูงสุดที่ได้มามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและสร้างศักยภาพต่อการแก้ปัญหาของชุมชน

ขณะที่ข้อจำกัดของการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วมนั้น ในการเก็บข้อมูลของนักวิจัยชุมชน อาจเก็บข้อมูลไม่ถูกต้องเสมอไปทำให้ได้ข้อมูลคลาดเคลื่อน รวมทั้งในการจัดเสวนาบ่อยครั้งในกระบวนการหาองค์ความรู้เป็นการสร้างความคาดหวังให้กับชุมชนที่จะสามารถได้รับการช่วยเหลือจากบุคคลภายนอก ส่วนในการเสนอความคิดเห็นอาจมีบางส่วนไม่กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างแท้จริง เนื่องจากมีปัญหาเรื่องอิทธิพลของผู้นำในชุมชนซึ่งเป็นปัญหาที่ทำให้เกิดความยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้นต่อการนำปัญหาที่ต้องมาวิเคราะห์

3. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นยุทธวิธีที่ทำให้ประชาชน ชุมชนหรือชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการเข้ามาสร้างโครงสร้างอย่างมีระบบให้เป็นนักวิจัยชุมชนหรือนักวิจัยท้องถิ่น โดยการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นมีเทคนิคคล้ายกับแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ที่เน้นนักวิจัยชุมชนในการทำงานวิจัยชุมชนของตนเอง มีกิจกรรมสังเกตพฤติกรรมชุมชนทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม ที่จะได้ข้อมูลอย่างลึกซึ้งซึ่งหัวใจสำคัญของเทคนิคนี้จะเห็นชุมชนเป็นหลักสำคัญของกระบวนการต่างๆ ทุกขั้นตอนในการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชนของตนในกระบวนการดังกล่าว สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระยะ คือ 1) ระยะก่อนทำการวิจัย 2) ระยะของการทำวิจัย 3) ระยะการจัดทำแผน 4) ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ 5) ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน

ในการแก้ไขปัญหาชุมชนต้องคำนึงถึงเทคนิคในการใช้เพื่อประเมินสถานะชุมชน/ท้องถิ่นให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนกับนักวิจัยชุมชนให้สามารถนำเทคนิคไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพได้ดีที่สุด จึงจะสามารถนำมาวางแผนดำเนินการแก้ปัญหาในขั้นตอนต่อไปได้ เมื่อได้เทคนิคที่เหมาะสมต้องคำนึงถึงการวิเคราะห์ชุมชนด้วยการเน้นจากขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน (นิพนธ์ บุญหลวง, 2561: 25-27) ดังนี้ 1) **สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน** เพราะความต้องการของชุมชนมาเป็นที่ตั้งของการนำไปสู่การแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของคนในชุมชนนั้นๆ 2) **สาเหตุของปัญหา** การหาสาเหตุของปัญหาต้องอาศัยนักวิจัยชุมชนที่รู้จักปัจจัยพื้นฐานของชุมชนเป็นอย่างดีที่สามารถเห็นสาเหตุของปัญหากับความต้องการของชุมชน ซึ่งสามารถใช้เทคนิคได้หลายแบบดังที่กล่าวมาแล้ว 3) **ศึกษาความสามารถในการแก้ไขปัญหา** เป็นพิจารณาถึงนักวิจัยชุมชนที่มีความสามารถและพร้อมที่จะทุ่มเทในการสืบค้นปัญหาต่อการนำมาวิเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาชุมชน 4) **หาแนวทางในการแก้ปัญหา** ต้องมีแนวทางในการแก้ปัญหาหลายๆ วิธีที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนและแก้ปัญหาได้ตรงจุด โดยในส่วนนี้ต้องมีการร่วมมือหลายๆ ฝ่ายในการวางแผน วิเคราะห์ทั้งนักวิจัยชุมชน คนในชุมชนทั้งผู้สูงอายุ คนหนุ่มสาว เด็กนักเรียน กลุ่มผู้หญิง/ชาย ชนกลุ่มน้อย ผู้นำชุมชน

ภาครัฐ ภาคเอกชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพิจารณาปัญหาพร้อมกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาทั้งระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาวเพื่อความยั่งยืน

สรุปวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน

การวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศด้วยปัจจัยพื้นฐานของชุมชนที่เข้าใจบริบทของคนที่ต้องการพึ่งตนเอง จากการนำเอากระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุและผลในการแก้ปัญหาชุมชน ซึ่งการทำวิจัยชุมชนถือว่าการจัดการกับชีวิตของตนเองและชุมชนให้เกิดการแก้ปัญหาที่ตรงความต้องการอย่างแท้จริง ที่สามารถนำชุมชน/ชาวบ้านหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการตั้งศักยภาพมาช่วยกันในการจัดการปัญหาอาจเรียกได้ว่า “การมีส่วนร่วม” ที่จะเป็นแนวทางที่นำมาซึ่งในการช่วยเหลือกันศึกษา ค้นหาปัญหาวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไข

การสร้างนักวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนคงมิใช่เป็นการสร้างงานเชิงวิชาการที่เน้นแก่นของขั้นตอนของงานวิจัยเป็นหลัก แต่เป็นการปรับหลักการวิจัยให้กับนักวิจัยชุมชนในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากกว่าซึ่งจะเน้น “การจัดการความรู้” ที่เกิดจากการสร้างเวทีมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแล้วนำมาในการจัดหมวดหมู่ข้อมูล ความรู้ด้วยเป้าหมายให้สอดคล้องกันของชุมชนที่เรียงลำดับความต้องการมากที่สุดของแต่ละกลุ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ในปัจจุบันการวิจัยชุมชนยุคใหม่จะมีการแก้ปัญหาด้วยตนเองพึ่งพาภาครัฐให้น้อยที่สุด ดังนั้น การแก้ปัญหาก็จะเน้นรูปแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยการประสานทั้งข้อมูลวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่จะเน้นให้ผู้ร่วมวิจัย/ชาวบ้าน/ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ลักษณะแบบนี้จะได้เกิดมิติต่างๆ จากชุมชนได้มากกว่านักวิจัยชุมชนเป็นศูนย์กลาง นอกจากนั้นมีการยกระดับให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปแบบการขยายเครือข่ายให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ของชุมชนอื่นๆ ว่ามีแนวทางการแก้ไขปัญหาก็ประสบความสำเร็จวิธีการใดบ้าง รวมทั้งแนวทางการพัฒนาต่อยอดของการแลกเปลี่ยนให้เป็นสังคมพหุลักษณะทางวัฒนธรรม

การขับเคลื่อนวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนต้องเริ่มจากมีการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ต้องมีองค์ประกอบหลายๆ ด้านที่สำคัญ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม คือ การรวมกลุ่มให้เกิดพลังจากการมีอุดมการณ์ที่เหมือนกันที่สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนและชาวบ้านมาช่วยกันแก้ปัญหาชุมชน และมองงานวิจัยเป็นเรื่องปกติที่อยู่ในชีวิตประจำวันเพียงแต่เกิดจากการสังเกต ทดสอบ ทดลอง จดบันทึกและรับฟังความคิดเห็นของทุกๆ ฝ่ายอย่างเข้าใจที่ต้องคิดอย่างเป็นระบบอย่างมีขั้นตอนได้อย่างแม่นยำ รวมทั้งต้องเลือกเครื่องมือหรือเทคนิควิธีในการทำงานวิจัยชุมชนให้เหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ หรือถ้ายังไม่มี ความชำนาญเพียงพอ สามารถเชิญวิทยากรที่เชี่ยวชาญมาเป็นพี่เลี้ยง อบรมปฏิบัติการในเบื้องต้นได้ จากการขอความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคเอกชนหรือมหาวิทยาลัยในท้องถิ่นมาช่วยเป็นพี่เลี้ยงในประเด็นนี้หรืออื่นๆ ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น การยกระดับชุมชนให้เกิดพัฒนาอย่างยั่งยืนมิใช่เพียงรอรัฐบาลมาช่วยเหลือเท่านั้น สิ่งสำคัญที่สุดคือการยกระดับชุมชนจากภายในที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ทุกอย่างให้เป็นงานวิจัย ทดสอบ ทดลองของตนเอง โดยในลักษณะดังกล่าวจะทำให้ชุมชนสามารถสร้างความยืดหยุ่น ปรับตัวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาอย่างมีเหตุและผลผ่านงานวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนจากคนชุมชนที่ร่วมกันเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิงประจำบทที่ 8

- กชกร ชินะวงศ์, บรรณาธิการ. (2548). **งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์.** เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), สำนักงานภาค.
- กาญจนา แก้วเทพและคณะ. (2543). **สื่อเพื่อชุมชน: การประมวลองค์ความรู้.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- คณะพยาบาลศาสตร์แมคคอมิค. (2558). **การวิจัยที่เน้นชุมชน.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.
- ครรชิต พุทธโกษา. (2554). **คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- คำรณ นิมนองค์. (2559). **กระบวนการสนับสนุนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงครามโดยผ่านการทำงานร่วมกับกลไกหนุนเสริม.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์, สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา.
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์. (2558). **การวิจัยชุมชน โดยชุมชนเพื่อชุมชนในยุครวมกลุ่มเป็นชุมชนเครือข่ายเศรษฐกิจและสังคมอาเซียน.** วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร., 6(2), 1-8.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). **แนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- นงนภัส คำวรัญญู เทียงกมล. (2554). **การวิจัยเชิงบูรณาการแบบองค์รวม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิพันธ์ บุญหลวง. (2561). **แนวทางการจัดการชุมชนต้นแบบบ้านทุ่งศรี จังหวัดแพร่.** กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตร การป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 60 ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2560-2561.
- บุญส่ง นาแสวง. (2556). **กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น.** ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เบ็ญจมาภรณ์ แดนอินทร์. (2562). **โครงการวิจัยกระบวนการสร้างเศรษฐกิจชุมชนบนฐานวัฒนธรรมและทรัพยากรของชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดพะเยา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกว.).
- ประเวศ วะสี. (2548). **งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภารกิจสู่ชาติ. ในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์ (น. 5-13).** กรุงเทพฯ : ผู้แต่ง.
- ปิยะวัตติ บุญ-หลง (2548). **ฐานคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ชาวบ้านทำวิจัย?. ในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น: สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์ (น. 15-22).** เชียงใหม่: ผู้แต่ง.
- พัฒนา กิติอาษา. (2548). **วิจัยท้องถิ่น: เอ็ดจิ้งจู้.** เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), สำนักงานภาค.

- รุ่งวิจิต คำงาม. (2552). **กระบวนการและวิธีการศึกษาข้อมูลในงานวิจัยท้องถิ่น**. ในเอกสารสรุปเวทีฝึกอบรมนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ วันที่ 7-9 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2552 ณ ศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อ.ภูสิงห์ จ.ศรีสะเกษ. ศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- ลักขณา วงศ์ยะรา. (2550). **การวิจัยท้องถิ่น: กรณีศึกษาโครงการศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยมหิดล. บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาพัฒนาชนบทศึกษา.
- วิจารณ์ พานิช. (2553). **การบริหารงานวิจัยแนวคิดจากประสบการณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศิวพร ละม้ายนิลและคณะ. (2562). **กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน: บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ**. วารสาร **พฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา**, 11(2), 78-97.
- สมพันธ์ เตชะอธิก, ธนาคาร ผินสู่และจตุมาพร พลพงษ์. (2560). **คู่มือการวิจัยแก้ไขปัญหาชุมชน (Problem Solving Communal Research: PCR)**. ขอนแก่น: หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.
- สุวิมล ว่องวานิช. (2562). **การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.